

Предраг Ј. Мутавџић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
predrag.mutavdzic@fil.bg.ac.rs

doi: 10.19090/zjik.2017.149-177

УДК 811.18'373.7

811.135.1'373.7

811.163.41'373.7

Оригинални научни рад

Тања Ј. Трајковић
Универзитет у Београду
Факултет организационих наука
Студент мастерских студија
trajkovictanja3@gmail.com

Anastassios L. Kampouris
Демокритов трачки универзитет, Комотини
(Грчка)
докторанд
anastassios.kampouris@gmail.com

О ФРАЗЕОЛОГИЗМИМА СА ЛЕКСЕМОМ ОПАНАК У АЛБАНСКОМ, РУМУНСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

САЖЕТАК: У оквиру богате материјалне културе балканских народа, а посебно Албанаца, Румуна и Срба, и данас се опанак посматра и као део свеопште традиције и као један од препознатљивијих елемената народне ношње. Имајући у виду да је овим народима једино ова врста обуће била позната готово вековима те да се није много мењала, поставили смо себи питање – да ли је и у којој је мери ова лексема заступљена у фразеолошким конструкцијама у језицима поменутих народа. Након спроведене контрастивне и компаративне анализе установили смо да је само у албанском присутан велики број фразеологизама с овом лексемом те да између фразеолошких слика три несродна савремена балканска језика не постоји никаква подударност, што ће рећи да су сва три језика у овом фразеолошком погледу идиотипична. Ово се посебно рефлектује у погледу преводних еквивалената: без обзира на то који је полазни а који су циљни језици, код фразеологизама са лексемом *опанак* уочава се искључиво нулти степен семантичке и структурне подударности.

Кључне речи: албански, румунски, српски, еквиваленција, опанак

---

* Рад је написан у оквиру пројекта Министарства просвете, науке и техничког напретка Републике Србије *Језици и културе у времену и простору* (број 178002).

Циљ и методологија. Извори и грађа

Како је на Балканском полуострву опанак дуго био једина позната врста обуће, пажња у нашем раду усмерена је на ову лексему, и то у оквиру наредних целина:

а) у првом делу дајемо синоптички (историјски) осврт на појаву опанка.

б) У другом делу настојимо да прикажемо контрастивно и компаративно, са једне стране фразеологизме а са друге пословице¹ у три несродна савремена балканска језика – албанском, румунском и српском језику, у чијем се саставу налази лексема *опанак*. Имајући у виду да компаративан приступ нужно захтева сагледавања и из обратног правца, у појединим случајевима полазни језик може бити и било који други од наведених, пошто се у сваком од наведених језика фразеолошка слика формира на друкчији начин, следећи оне принципе који су за тај језик од значаја.

У раду све анализиране идиоматске конструкције определили смо се да називамо двојако – или као фразеологизми или као фразеолошке јединице (конструкције). Исто тако, настојимо да, без обзира на смер кретања, сагледамо:

- колико постоји поклапање између посматраних фразеолошких јединица
- да пронађемо најбољи могући преводни еквивалент (односно, семантички парњак), те
- да утврдимо да ли је могуће говорити о међујезичкој, међулексичкој и међусемантичкој подударности.

---

¹ Укупан број забележених пословица са лексемом *опанак* у сва три језика није велики. Одлучили смо се да их уврстимо у рад пошто и „фразеологизми и пословице садрже трагове националне културе“ (Драгићевић 2013: 72), што омогућава да се докуче „вредности и обичаји разних епоха у различитим друштвима, чиме се уједно доприноси и употпуњавању једне свеобухватне језичке слике света“ (Пејовић 2014: 202). Пословице, изреке, крилатице, цитати и слично, као устаљене конструкције са реченичном функцијом предикативних јединица, представљају фразеологију у ширем смислу (Мршевић-Радовић 1987: 28). Како је назначила Тривић, у оквиру шпанске фразеологије „домен фразеолошког проучавања схвата се веома широко, и у јединице фразеологије се, поред идиоматских израза, убрајају пословице, дискурсне формуле, колокације, цитати итд.“ (Тривић 2015: 34).

Сви примери код којих се појављује нулти степен структурно-семантичке еквиваленције, означени су „астериском“ (звездицом), а подвучени су они код којих постоји делимична структурна еквиваленција (у виду различитих лексичких елемената). Ради што јаснијег увида у фразеолошку ситуацију, сви су примери на албанском и румунском дати као глосе, односно у заградама се налазе њихови буквални преводи на српски језик. Применили смо у раду и статистичку методу чији је задатак да покаже колики је степен еквиваленције у оквиру фразеолошке слике у наведеним балканским језицима.

Када је реч о грађи за анализу фразеологизама, служили смо се материјалима традиционалног (затвореног) и модуларног (отвореног) типа. То значи да смо се, поред *Google* претраживача, који смо укључили као секундарни вид провере и употребе значења фразеологизама из корпуса, будући да садржи у себи више могућности од једноставног претраживања интернета,² ослањали првенствено на нама све доступне речнике – опште и фразеолошке – једнојезичне и двојезичне, укључујући ту и оне који се могу пронаћи на интернету као целокупна издања у оквиру *online* верзија. Њихов потпуни списак налази се на крају рада.

в) У трећем делу рада указујемо на семантичке нивое, односно на значења и експресивност фразеологизама са лексемом *опанак* у сва три језика.

г) У четвртом делу рада дали смо неколико загонетки које, иако не чине део фразеологије, представљају један од етнографско-културолошких сегмената код сва три поменута балканска народа на који смо желели да се осврнемо.

Уводно разматрање – синоптички о опанку; именовање опанка код

Албанаца и Румуна

Од када тачно људи носе обућу није познато баш као што није познато ни од када људи носе одећу. И даље постоје племена, попут оних у сливу Амазона или на Папуи Новој Гвинеји, чији припадници немају никакву заштиту на ногама, док на себи носе оскудне „одевне“ предмете израђене од упредених влати траве, од сасушеног или пресованог лишћа, од коре дрвета, од парчета коже или од каквог другог природног материјала.

---

² Хтели бисмо назначити да *Google*, или било који други интернет претраживач, још не може понудити довољан број језичких примера нити контекста употребе свих забележених фразеологизама.

Према мишљењу појединих етнографа (Mützel 1925; Quincke 1908; Racinet 1888), највероватније је да су се први облици обуће појавили у виду најједноставнијих заштита за табане и ножне прсте које су се временом, у зависности од климатског поднебља као и практичних потреба те намена, нужно прилагођавале. Тако су се у умереним и топлим пределима усталиле сандале као отворени и лаки тип обуће, а у хладнијим и влажнијим затворени и тежи тип, попут чизама и дубоких ципела. Уколико пођемо од претпоставке да се прапостојбина Словена налазила на подручју између река Одре и Дњепра (Пипер 1998: 81), при чему је неминовно захватала и велике делове јужних руских степа (у правцу Кавказа), онда можемо рећи да је чешки антрополог и историчар Нидерле (Lubog Niederle 1865–1944), после опсежних истраживања и упоредних проучавања, сасвим исправно назначио како је обућа старих Словена припадала такозваном „лакшем типу“, те да је умногоме наликовала на обућу Јужних Словена (Ердељановић 1922: 234) која се у облику опанка (и то не само као део фолклора, него и као саставни део националне традиције) сачувала углавном код Срба (али и не само код њих) до наших дана. Међутим, како је својевремено указао Зеленин (Zelenin 1927: 241–242), у фолклору Украјинаца и Белоруса су се такође дуго задржали опанци сличне израде као у Срба, с тиме што су се на њих стављали (везивали) посебни дрвени додаци, звани „колачки“, чији је задатак био да уздигну опанак од блата и воде. Слично је било и код Пољака који су од коре лике и штављене коже израђивали своју обућу звану *dsherej/ zrew* (Weiss 1883: 204). Назначимо још и то да се чак и данас на Кавказу носи обућа израђена од штављене свињске коже која по свом изгледу веома подсећа на српски опанак, само без украсног „кљуна“ (односно, повијеног врха; Buschan 1926: 544). И поједини стари народи Азије, попут Персијанаца, носили су лаку обућу од коже која се на врховима прстију завршавала блажим или оштрим шпичем а који је, као код српског опанка, могао бити и благо повијен навише. Угледни немачки историчар народних ношњи Херман Вајс (Hermann Weiss 1822–1897) у свом опсежном истраживачком делу посвећеном историји народних ношњи и обуће изнео је мишљење да је израда ове персијске обуће веома наликовала изради српског врнчаног³ опанка (Weiss 1872: 121).

Из до сада изнетог увиђа се да се порекло опанка везује за исток Европе и за азијске пределе. Међутим, према мишљењу Гала и Венте-

---

³ Назив „врнчани“ потиче од посебног начина плетења (низања) кожних трака (врваца) које чврсто држе леву и десну страну опанка. У зависности од плетења, постоје различите шаре („лозице“), које су карактеристичне за сваки крај Србије.

Лукасове, опанци су највероватније келтског порекла (Gall; Wentе-Lukas 1981: 125 и даље), с обзиром да су се све до почетка 20. столећа углавном задржали на оном географском подручју на коме су били (или су и даље присутни) поједини келтски народи – Ирска, Исланд, Фарска острва, југ Италије (Пуља/Апулија) те приобаље Северног мора. Како је и Балканско полуострво било под келтском (понајпре културном) доминацијом један релативно дужи историјски период, а посебно његови централни делови (Србија, Босна и Херцеговина, Македонија, Славонија), временом су придошли словенски народи прихватили од Келта опанке као део своје фолклорне традиције, што се не би могло рећи за (античке) Грке, старе Македоније, Трачане и Илире. Да су знали за опанке, онда би највероватније остао неки траг макар у виду какве лексеме у грчком језику. Сасвим супротно виђење изнела је Папантонију у својој књизи под насловом *Грчко одевање* (Παπαντωνίου 2000: 242). Када је реч о овој врсти обуће, стари Грци су је познавали (додуше, пре у форми данашњег царухија/ τσαρούχι < тур. sarık/ , него у форми опанка) и поседовали су своју реч за њу, πίνγες (чит. *пингес*), која се, у фонетском погледу, веома приближава:

- а) српској лексеми *опанак*, мн. *опанци*,
- б) албанској лексеми *oringë/ oringa*, мн. *oringa/ oringat* те
- в) румунској лексеми *opină/ opinca*, мн. *opinci/ opinciile*.

Без обзира на ову примедбу, сасвим је тачно да се једино код ова три народа⁴ препознаје исти фонетски лик указане лексеме. Додајмо још да се и код Бугара, посебно у шопском (торлачком) крају, чује облик *опинци/ опњци*, поред званичног књижевног *цървулите* – те да је реч о јасном словенском лексичком утицају и на румунски и на албански вокабулар (Miklosich 1870: 28), док је оваква лексема у (савременом) грчком сасвим непозната. Да се опанци сматрају искључиво јужнословенским, а не румунским и/ или албанским, обликом обуће, може се прочитати и у добро познатом Кнаурсовом *Конверзацијском лексикону* (Knaurs 1932: 1130).

Са друге стране, поједини румунски етнологзи су изнели мишљење да су први на Балканском полуострву носили опанке као своју обућу Гето-Дачани (Grumeza 2009: 129), а као поткрепљење ове тврдње позивају се на бројне рељефне и детаљне приказе дачких војника у ношњи на Трајановом стубу у Риму. Назначимо и то да се на целокупној територији данашње Румуније

⁴ Као и код осталих јужнословенских народа.

опанци, као део националне ношње, још једино израђују у Буковини, у пограничној области с Украјином,⁵ и то на традиционалан начин. Занимљиво је и то да се опанци наводе и у једној дечијој римованој разбрајалици, такође забележеној у Буковини, а која гласи:⁶

Unu, doi, trei, patru, cinci,
Tata cumpără opinci,
Mama cumpără secară,
Dumneata să ieși afară!⁷

По свему судећи, за разлику од Румуније, у Србији је постојала израда опанака све до средине 60-тих година прошлога столећа, а уместо кожних, гумени опанци, као далеко јефтинија замена су (били), почев од 1925. године, веома раширени код сеоског становништва (Томић 1978: 185). Како је навела Загорка Марковић-Благојевић у свом исцрпном истраживању, на Косову и Метохији су се у већини случајева жене бавиле израдом опанака користећи нарочите калупе, док су штављену кожу набављали мушкарци од мутаџија (Марковић-Благојевић 1953). Такође би било занимљиво навести и то да су се у Вуком крају (Јадар и шира околина) „све до 1920. године израђивали опанци само са једним калупом, а тек касније са два калупа, левим и десним“ (Тешић 1964: 141). Све ово недвосмислено указује како је опанчарски занат у Србији био у прошлости један од најјачих (Милојевић 1913: 750), с обзиром на то да је опанчара било у сваком насељеном месту, већем или мањем.

Опсежна етнографска студија Дрите Хаљими-Статовци, посвећена народној ношњи код Албанаца на Косову и Метохији и шире (Црна Гора, околина Скопља, Тетово, Дреница, Медвеђа, Лапа), под насловом „Албанске ношње на Косову“ (*Veshjet shqiptare të Kosovës*), показује да су опанци били важан и неизоставан елемент албанске свакодневне материјалне културе и фолклора. Како сваки део одевног комплета карактерише људе, време и место, прављене су и ношене различите врсте опанака у зависности од краја и прилика. Ауторка поменути студије наводи да су се од балканских ратова (1912–1914) па све до деведесетих година прошлога столећа...

---

⁵ <http://www.luceafarul.net/aspecte-de-etnografie-si-folclor-ale-comunitatii-hutule-1>

⁶ <http://www.rasfoiesc.com/educatie/literatura/Etnografie32.php>

⁷ Дослован превод: „Један, два, три, четири, пет, тата купује опанке, мама купује раж, а ти идеш ван!“

(...) опанци најчешће правили од кравље коже, како за жене тако и за мушкарце различите старосне доби, а могли су их носити и деца (...) За мушкарце су били једноставнији, са кљуном и каишевима, док су за жене и невесте били свечанији и вишебојни са преовлађујућом црвеном бојом, а понекад су на врховима или чак ножним зглобовима стављане кићанке. Зависно од начина прављења и материјала, разликују се: плетењаци, капичари, црвењаша, прешњаци, врвчани, ђонаши и други (...) Најраспрострањенији су били ђонаши, пошто према народној филозофији личе на данашње ципеле“ (Halimi-Statovci 2009: 196, 261, 311).

Познато је да су опанци били саставни део албанске народне ношње (на пример, у Љаберији/ Labëria/ и Чамерији/ Çameria/, областима јужне Албаније према Грчкој)⁸ – те да се опанци, као посебан облик поклона, наводе у „Канону Леке Дукађинија“, у виду награде за успешно обављен посао (Kanon 2011: 134).⁹ Путујући по јужним албанским крајевима почетком 19. столећа, британски путописац Хенри Холанд (Henry Holland 1788–1873) оставио је детаљне записе о народној ношњи Албанаца, указавши да су опанци од коже¹⁰ њихов саставни део (Holland 1815: 68–69). Шкуртај у говору Арбреша, некада православних Албанаца, данас унијата, из места Piana degli Albanesi (алб. *Hora e Arbëreshëve*) са Сицилије, бележи лексему *опанак* (Shkurtaј 2006),¹¹ али било који други податак који би указао да ли су опанци задржани у оквиру арбрешког фолклора и традиције недостаје.

⁸ Пуквил у своме делу „Путовање по Грчкој“ није навео да Албанци носе опанке већ, када говори о обући Албанаца са југа (Тоска), пише да носе *chaussure*, што је уопштена француска реч за ципеле; у оригиналу:

Dans leur habillement, on retrouve l'ancien costume héroïque: chaussure, cothurne, chlamyde, toge, ceinture, cotte tombant aux genoux; et s'ils couvraient leur tête d'un casque, si des panaches se mêlaient aux ondes de leurs belles chevelures, on les prendrait pour les soldats de Pyrrhus/ καρφομόωντες Αχαιοί/ (Pouqueville t. 3, 1826: 215).

Добро је познато да у то време Албанци нису носили ципеле у данашњем смислу те речи, а свакако изненађује да Пуквил није забележио албанску лексему за назив за обућу у оквиру ношње, и поред тога што је у дело унео низ других албанских речи.

⁹ Тако дознајемо да постоје две врсте опанака, танки (*opangat e holla*), који коштају од 10, 20 и 25 гроша, те дебели (*opangat e trasha*) од 50, 100 до 500 гроша. Поред ових, у *Речнику савременог албанског језика* (II, 2016: 558) наводе се још две врсте: *опанци ишишкар* – *opinga gogishte* – израђени од кравље коже са кљуном, које се везују напред и позади па све до потколенице, и *опанци са кићанкама* – *opinga me xhufka* (Ibid 1304), без каишева, израђени од квалитетне коже, углавном црвене боје и са црном кићанком на врху ради декорације.

¹⁰ Холанд их наводи као *sandals*.

¹¹ Лексема носи број 345.

У сваком случају, чињеница је да су опанци одавно постали препознатљив део централнобалканског фолклорног ареала као „плитка обућа истог облика за оба пола и све узрасте“¹² која се и по свом начину израде и по својој форми налази на средокраћи између сандала и (класичних) ципела.

О дефиницији лексеме *опанак*

„Е баш си вала жилав опанак“, изрече прилично гласно једна средовечна госпођа у градском аутобусу током разговора с извесним старијим господином, на шта се он само благо осмехнуо, уз релативно загонетан израз лица којим је откривао да баш није сасвим разумео шта му је тиме тачно поручила. Ово представља очит пример прилично јасне комуникативне ситуације коју је својевремено Лејкоф у свом раду покушао да објасни (Lakof 1987): када се нешто чује, било да је то обична реч или фразеологизам, у нашем мозгу аутоматски се одвија ментална обрада оног што се чуло, у смислу да се ствара одговарајућа слика којом се успоставља однос између фигуративног (пренесеног) и дословног (основног) значења. Наравно, та слика не мора увек одговарати оној менталној слици коју има говорно лице, па отуда у комуникативном процесу долази до кодног шума у виду неподударана значења, односно неразумевања. Како је свака фразеолошка конструкција, према Ланглоцу (Langlotz 2006), изоморфна (*isomorphic*), под условом да је могуће уочити подударности између фигуративног и дословног значења свих њених делова, говорно лице је управо оно које даје потребно контекстуално значење целокупном изразу, при чему га или приближава или удаљује или од фигуративне или од дословне семантичке основе. У горњем примеру исказ *бити жилав опанак* нисмо забележили ни у једном нама доступном једнојезичном речнику српског језика – по свој прилици је регионалног карактера – а овде је дат истргнут из контекста разговор. По нама, могао би да садржи две семантичке категорије:

а) Прва би се могла окарактерисати као позитивна, па би у том контексту могла значити да је неко „сасвим добро“, односно „веома здраво“, „добродржећи, чврст, отресит, отпоран“ (физички, ментално, психички). Познато је да су опанци, посебно они прављени од нештављене свињске или говеђе коже, изузетно јаки и да су дуготрајни. Уколико се узме у обзир оваква

---

¹² <http://etno-institut.co.rs/cir/pojmovnik/o/opanak.php>

мотивација, онда је и више него јасно шта је тиме госпођа желела да поручи свом саговорнику.

б) Друга би била негативна, у смислу да се са неким не може ни о чему разговарати, да је особа „врло крута“, те да не одустаје од својих намера, ставова. И овде је мотивација употребе условљена реалним знањем (или посредним сазнањем) – тиме што је издржљив и што траје, опанак се релативно добро опире свим механичким и физичким оштећењима, отпоран је, лако се не цепа, па је у преносном смислу госпођа желела да поручи свом саговорнику како између њега и опанка нема никакве суштинске разлике.

У оба случаја опанак постаје метафоричка замена за човека и, самим тим, специфична квалификација људске природе.

Неразумевање саговорника проистекло је из тога што онтолошко сагледавање (такозвано мапирање), према Лејкофу (Lakoff 1993), није омогућило успостављање чврсте везе између ентитета (опанка) и догађаја (циљане поенте разговора). Ни епистемолошко сагледавање, које учавују Кевечеш и Сабо у оквиру фразеолошких конструкција, није уродило плодом, пошто оно преноси „знање о ентитетима и догађајима са главног плана на ентитете и догађаје на циљни план“ (Kövecses; Szabó 1996: 336). Уколико пођемо од Редијевог виђења (Reddy 1979), неразумевање је подстакнуто тиме што је основна идеја, исказана у виду предмета (објекта), пренесена преко језика у испорученом садржају (контејнеру) који у комуникативном чину није препознат (схваћен, доживљен) на адекватан начин. Без обзира на појаву кодног шума, чини нам се да саговорник ипак није најбоље разумео упућену му поруку.

Разлог неразумевања садржаја поруке очитује се и у томе што се у исказ понекад уноси нова информација која отвора ново семантичко поље. У *Речнику српскохрватског књижевног језика* Матице српске (књ. 4, 1967: 145) под одредницом *опанак* могу се прочитати следећа два објашњења:

1. (обично у мн.) *сељачка лака обућа од коже или гуме која се притеже око ногу каишима, опутом или чим сличним;*
2. (фиг.) *човек сељачког порекла, сељак.*

По свој прилици, ниједно од њих не одговара смислу (значењу) лексеме *опанак* изнетом у исказу госпође. Слична објашњења лексеме *oringë* проналазимо и у *Речнику савременог албанског језика* (Fjalor i Gjuhës së Sotme Letrare Shqipe II, 1981: 1305):

1. *врста простих ципела, начињених од говеђе коже, везиваних са стране и повезаних кожним врцама или узицама (користили су их углавном сељаци); врста простих ципела од гуме или горњег дела од дебеле коже а ђона од чврсте гуме;*
2. (фиг.) *сиромашан слој становништва (употребљавали су са подсмехом богати слојеви).*

– баш као и у *Речнику тумачења савременог румунског језика (Dicționar explicativ al limbii române)*:¹³

1. *сељачка обућа начињена од једног правоуганог комада коже или гуме, везана за ногу уз помоћ узица;*
2. (фиг, у збирном погледу, мн.) *сељаштво.*

Како се види из изнетих навода, у сва три језика и даље је добро очувано пејоративно фигуративно тумачење ове лексеме (у значењу: „беда“, „јад“, „сиротиња“, „/ тешка/ немаштина“). Сагледано из овог угла, постоји неколико фразеологизама у румунском и српском језику који садрже у себи негативну конотацију а односе се на нечије порекло. Таква су румунска две: *a fi din opincă* („бити из опанака“) и *a-și lăsa opincile la barieră* („оставити опанке на баријери“). За прву конструкцију је семантички парњак у српском *понићи из опанака*, односно „имати сељачко порекло“, „потећи из народа“. Метафорички му је смисао да укаже да је неко и даље остао на нивоу „човека са села“,¹⁴ односно да је и даље некултивисан, некултуран. Српском номиналном фразеолошком конструкцијом *гуњ и опанак/ кожух*, која нема својих одговарајућих преводних еквивалената на албанском и румунском, а у којој се препознају главни елементи одевања и обувања руралног становништва, исказује се збирност, означавајући „сељаштво“, „сељаке“. У албанском се сличне фразеолошке синтагме не сусрећу а да би се објасниле све могуће разлике када је реч о нечијем пореклу, употребљавају се наредне:

- *njeri fshatar* („човек сељак“):¹⁵ указује само на оног ко се родио, живи и ради на селу, и треба је строго разликовати од синтагме

---

¹³ <https://dexonline.ro/intrare/opinc%C4%83/39216>

¹⁴ У колоквијалном говору би парњак који највише одговара овоме била лексема „сељачина“.

¹⁵ Најбољи преводни еквивалент ове синтагме јесте „сељак“, у фигуративном погледу „простака“.

- *njeri populli* („човек из народа“), будући да се њоме, за разлику од српског језика, именује припадник средње (грађанске) класе, док се именицом *malok* („планинац“, „брђанин“) означава човек који је по свом понашању и изгледу прост и неотесан.

И у другој румунској конструкцији лексема *opincă* означава „*purtator de opinci*“ („носилац опанака“), чиме се имплицира нечије сељачко порекло у смислу да су његови преци (или да је та конкретна особа) тек од недавно постали „грађани“. Слично се запажа и у српском фразеологизму који се може појавити и у одричном облику (*не*) *изаћи (још) из опанака*, у значењу „остати и даље неотесан“, што је апсолутно подударно с албанском конструкцијом *akoma nuk i ka hequr opinga*. Значење полазног румунског фразеологизма тиче се некадашњег обичаја (пре закона) који се примењивао на све који су долазили у град са села – како је у средњем веку неометан улазак у утврђене градове био искључиво дозвољен једино грађанима, поједини сељаци, који су претходно добили дозволу од свог властелина да могу напустити његово имање, имали су могућност да приђу само до улаза у град, односно до покретне рампе, те да ту обаве размену и/ или (пре)продају производа. Оваква сегрегација је оправдавала друштвени однос између две кључне класе, класе „независних“ (привилегованих) и класе „зависних“ (подређених) чланова друштва. Временом је ова стриктна забрана укинута, а како се у градове почело масовно насељавати рурално становништво, поглавито од средине 19. столећа, сâм израз је почео попримати конотацију да је досељеник неко ко је „носилац“ неодговарајућег порекла. У српском би најприближнији, а у семантичком погледу и најадекватнији, преводни парњак био *окачити опанке о клин*.

О фразеологизмима са лексемом *опанак* у албанском, румунском и српском језику

На основу доступне грађе и извора, забележили смо укупно 65 фразеолошких конструкција у појединачним језицима са лексемом *опанак*:

Албански ј.	34	52,30%
Румунски ј.	17	26,15%
Српски ј.	14	21,53%
Укуно: 65	100%	

Прилично изненађује да је свега четрнаест примера уочено у српском, и то једанаест фразеологизама и три пословице (две су синонимне). Иако је опанак био једина обућа код већине Срба све до половине 20. столећа, он је, посматрано са културолошке тачке гледишта, тек успутна (маргинализована) категорија, што, судећи према фразеологизмима, никако није у румунском, а посебно не у албанском језику.¹⁶ Потпуно исто се може рећи и за лексему *џипела*. Док у српском постоје свега два фразеологизма (*ускочити у џипеле*, синонимно са: *изаћи из опанака*; *лизати/ некоме/ џипеле, табане*),¹⁷ синонимно са *лизати/ коме/ чанак(е)*),¹⁸ у албанском са лексемом *këpusë* има чак тринаест фразеолошких конструкција, а у румунском са лексемом *pantof* свега једна (*a merge până la pantofl* „ићи до џипеле“ / , у значењу „бити прост/ простачина“).

Сагледано са лексичке (односно, структурне) тачке:

А) у четири примера у албанском уочава се слободна комутација лексеме *опанак* са лексемом *џипела*:

ia dha opingat/ këpusët në dorë („дао је/ коме/ опанке/ џипеле у руку“)

**a da pe (cineva) uşā afarā/ a da rapucii (cuiva)* („дати/ коме/ спољна врата/ папуче“)

**показати (коме) врата/ избацити (кога) наглавачке*

i futi/ hodhi një gur në opingë/ këpusë (ставио/ убацио је/ коме/ камен у опанак/ џипелу“)

**a întără pe (cineva) = *разљутити (кога), погодити (кога) у дамар*

*ia vuri/ futi/ shtiu të dyja këmbët në një opingë/ këpusë (dikujt)*¹⁹

**a strânge (cuiva) cu uşa* („притегнути/ кога/ вратима“)

**притегнути/ притиснути (кога), извршити притисак на (кога)*

iu bë opingë/ këpusë (dikujt) („постао је/ чији/ опанак/ џипела“)

**бити/ постати отирач (коме) = *a fi/ deveni un pres/ o cârpă* („крпа“)

... а у једном примеру комутација с лексемом *ноге*:

¹⁶ Овде искључиво посматрамо фразеологизме са лексемом *опанак*.

¹⁷ У албанском и румунском истоветно, са незнатном лексичком разликом: уместо *џипеле*, употребљавају се лексеме *ноге/ чизме/ табани*: *i lëpin këmbët/ çizmet/ tabanet (dikujt)*, односно само *чизме*: *a linge çizmele (cuiva)*.

¹⁸ У албанском истоветно: *i lëpin çanaket (dikujt)*.

¹⁹ Истоветне фразеолошке конструкције постоје у грчком и македонском. Оне гласе: *βάζω τα δύο πόδια σ'ένα παπούτσι/ две нозе во еден чевел не влегуваат*.

i teri opingat/ këmbët (dikujt) („осушио је/ коме/ опанке/ ноге“)
 *убити (кога), послати га на онај свет = *a omori pe (cineva)

... што указује да се оне налазе у парасинонимском односу²⁰ и да не долази ни до какве знатније промене значења унутар фразеологизма.

Б) У српском је забележена комутација у свега једном примеру:

*изгрдити/ испсовати кога на насји опанак/ насја уста (кола)*²¹
 **a lua pe (cineva) la trei-păzește* („узети/ некога/ на три чувања“)
 **i jep (dikujt) një mësim të mirë*²² („дати/ коме/ добру лекцију“)

У румунском ниједан забележен ниједан комутативан пример.

Уколико имамо на уму нивое структурне и семантичке еквиваленције између свих забележених фразеологизама, а придржавајући се онога што смо већ назначили на почетку – да се сваки језик може посматрати као полазни – онда можемо рећи следеће:

А) у оквиру једног фразеологизма (1,53%) између српског и албанског преводног еквивалента се уочава апсолутно структурно-семантичко поклапање, док између њих и румунског полазног фразеологизма постоји тек делимична структурна еквиваленција:

fiecare singur știe unde-l strânge opinca
 свако најбоље зна где га цицела жуља = secili e di të mirë se ku e shtrëngon
 këpusa

Б) У три примера (6,15%) видљива је у целисти семантичка и структурна еквиваленција између албанског и српског фразеологизма, док су полазни румунски фразеологизми апсолутно неподударни и семантички и структурно са њима:

c-un pantof și c-o opincă („/носећи/ једну ципелу и један опанак“)

²⁰ Парасинонимски однос указује на то да једна лексема може делити исто и/ или слично значење са другом лексемом у истом контексту (попут наведених *опанак/ ципела* или *опанак/ ноге* у албанским примерима), односно да се могу слободно заменити. У оваквим случајевим је најчешће реч о метонимији.

²¹ Упоредиво са: *очитати (коме) буквицу/ лекцију*.

²² Наведени албански фразеологизам у потпуности семантички одговара српском *очитати буквицу/ лекцију*.

*ухватити (кога) неспремног = *zë (dikë) gafil/ të papërgatitur

a fi pe unde şi-a spart dracul opincile („бити тамо где је ђаво своје опанке исцепао“)

**тамо где је и Бог, ђаво рекао лаку ноћ/ *бити Богу иза кичме/ ногу/ *на крају света*

**në fund të botës/ bota e tretë*²³ („на крају света“, „трећи свет“)

a rine (cuiva)/ a-i da/ cu opinca în obraz („ставити/ дати/ коме/ опанак на образ“)

**насамарити/ намагарчити (кога) = *mashtron (dikë)/ ia hedh (dikujt)*

Како се види, српски и албански преводни еквиваленти су исти и формирану су на сасвим друкчије фразеолошке начине или нефразеолошки у односу на румунски.

В) У једном примеру између румунског и албанског фразеологизма уочава се само потпуна семантичка еквиваленција:

a călca pe (cineva) pe opinci („попети се/ коме/ на опанке“)

i shkeli në gjalmin e opingës („згазио је/ коме/ на узицу опанка“)

**увредити (кога) до сржи/ *погодити (кога) у дамар*

Г) Двадесет три полазна албанска фразеологизма (37,70%) потпуно су и структурно и семантички неподударни са румунским и српским преводним еквивалентима – реч је о апсолутној нултој еквиваленцији. Како се види из преводних еквивалената, они су између себе потпуно структурно и семантички подударни, будући формирану на исте фразеолошке или нефразеолошке начине:

të më marrësh opingat! („да ми узмеш опанке“)

²³ Наведена синтагма *bota e tretë* („трећи свет“) у политичком дискурсу означава сиромашне и земље у развоју, у албанском, у зависности од контекста, носи и значење: *живети Богу иза ногу/ тараба/ трегера, тамо где је и Бог рекао лаку ноћ*, као што показује пример:

Kam dy mundësi: të lëviz nga fshati dhe të punoj, apo të shkoj larg në botën e tretë dhe të kënaqem me të dashurin tim. – Имам две могућности: да одем из села и радим, или да одем далеко Богу иза ногу и уживам са својим вољеним.

*n-ai ce mi face!/ n-ai să mă prizni! = *не можеш ми ништа (урадити)!

(*është*) *pa kësulë e pa opinga* („бити/ без кошуље и без опанака“)²⁴

**a fi sărac/ sărac ca un șoarece de biserică* („бити убог/ сиромашан као миш из цркве“)

**bitu go kao niштољ/ сиромашан као црквени миш/ немати ни марјаша*

e përlan te gjithë opinga (dikë) („зграбити/ кога/ са свим опанцима“)

**остати без игде ичега/ бити без кучета и мачета* = **n-a rămas nimic pentu (cineva)/ a nu mai avea nimic*

ia qet opingat („избацили опанке“)

**показати коме врата* = **a-i arăta (cuiva) ușa*

i teri opingat/ këmbët (dikujt) („осушио је/ коме/ опанке/ ноге“)

**убити/ уцмекати/ послати (кога) на онај свет* = **a otorî pe (cineva)*

i futi/ hodhi një gur në opingë/ këpucë („ставио/ убацио је/ коме/ камен у опанак/ ципелу“)

**a întără pe (cineva)* = **разљутити (кога)/ дирнути (кога) у дамар*

i bien (gris) opingat („испадају, распадају се коме опанке“)

**душа је (коме) у носу/ падати с ногу (на нос)* = **a fi cu sufletul la gură/ a cădea din picioare*

te gjithë opinga („са свим опанцима“)

*în întregime = **у целости/ потпуности; сасвим*

iu bë opingë/ këpucë (dikujt) („постао је/ коме/ опанак/ ципела“)

**бити/ постати отирач (коме)* = **a fi/ deveni un preș/ o cârpă (cuiva)* („крпа“)

(*janë*) *një palë opinga* („јесу/ један пар опанки“)

**бити истог соја/ од исте феле* = **a fi de același fel*

²⁴ Упоредиво са варијантама: *te opinga të thurura me penj* („са опанцима исплетеним концима“), *nuk ka opinga mbathur* („нема опанке обувене“).

i fshin oringat („обрисати коме опанке“)

**јести као гладна ала/ година/ јести за двојицу* = **a mânca cât doi/ șapte*

i luap oringat („играти се опанцима“)

**окретати се како ветар дува/ окретати кабаницу према ветру* = **a-și schimba/ întoarce mantaua după vânt* („савијати се/ окретати кабаницу према ветру“)

të var me gjalmin e oringës („беси те на узицу опанка“)

**бити одважан/ храбар/ неустрашив* = **a fi curajos/ îndrăzneț*

Г) Деветнаест полазних фразеологизама (31,14%), и то четири румунска те петнаест албанских, имају своје апсолутне нулте преводне еквиваленте на циљним језицима на семантичко-структурном нивоу, што ће рећи да се преносе путем друкчијих облика фразеологизације:

a umbla cu opinci de fier („ићи са гвозденим опанцима“)

**претражити сваки ћошак/ претражити и небо и земљу*

**kërkon nga të katër anët/ kërkon në tokë e gjen në qiell* („тражити на све четири стране“, „тражити на земљи, а наћи на небу“)

de la vlădică până la opincă („од владике до опанка“)

**и Курта и Мурта/ свака шуша и маруша*

*me rroc e me koc („са хрסקавицом и са кости“)

*dacă nu ai papuci sunt bine si opinci*²⁵ („ако немаш папуче, добри су и опанци“)

**боље је и магараца/ на рђавом коњу јахати него ићи пешице*

**më mirë gotar, po tëndin, se kalë, po të botës* (боље магарац, али твој, него коњ, но света [тј. свачији]“)

poră cu opinci nu se crede („попу с опанцима се не верује“)

**не може се сунце дланом заклонити*²⁶

**s' matet deti me pëllëmbë* („не мери се море дланом“)

²⁵ Упоредиво са: *decât un cal obosit, mai bine un măgar odihnit* („од уморног коња, бољи је и одморан магарац“).

²⁶ Упоредиво са: *ни Бог када кишу шаље свакоме не угађа* (< ούτε γάρ ο Ζευς ουθ' ύων πάντας ανδάνει, ούτε ανέχων/ = „ни Зевс када кишу шаље нити свима годи нити је сви трпе“).

marr opingat në dorë („узети опанке у руке“)

*ишуњати/ извући/ искрасти се неопажено

**a dispërea într-o clipă/ ca prin farmec* („нестати у трену/ као магијом“)

i ka hyrë/ është futur me gjithë opinga (diçkaje) („ушао је/ ставио се са свим опанцима у/ нешто“)

**a se strădui/ ceva/ din toate puterile* („посветити се/ чему/ свим силама/ дати све од себе“)

*бацити се свом силином на (нешто)/ прионуту из петних жила

e pi rakinë me opingë („пити ракију с опанком“)

**trage la masea/ a fi bejiv mare* („вући навелико/ бити пијандура“)

*бити трештен пијан/ гледати чаши у дно

i bëhej baltë në opingë (dikujt) („постати блато на опанци“)

**a se ڤine noi durë (cineva)*

*бити досадан као стеница/ зубна болест

iu bë gur ne opingë (dikujt) („поставио је камен на/ чијем/ опанку“)

**a plictisit/ încomodat mult pe (cineva)*

*доћи (коме) главе, понети се (коме) на главу

i ra guri në opingë („паде му камен на опанак“)

**l-a lovit nenorocirea* („ударила га је невоља“)

*снашао кога белај/ несрећа/ покуцала је (коме) несрећа на врата

rri si dalta e opingës („седи као длето опанку“)

*a sta degeaba („стајати за цабе“)

*зонити ветар капом/ красти Богу дане

t'i merr/ nxjerr/ heq opingat nga këmbët („узети/ скинути опанке са ногу/ коме“)

**a fura (și) oul/ ouăle de sub cloșcă = të vjedh vezët nën kllorçkë* („красти испод кокошке јаја“)

*ђавола би и на леду потковао/ жедног преко воде превести

mbath opingat („обути опанке“)

*a-și lua tălrășița („узети себи салинце“ (саонице))

*ухватити маглу/ тутањ, дати петама/ табанима ветра

i mbetet oringa në arë („остали му опанци на њиви“)

*остати празних руку/ добити шипак

*a сăpăta/ lua plasă

të ha me gjithë oringa („јести кога са све опанкама“)

*и бика би помузао/ превенути коме џепове

*a stoarce de bani pe (cineva) („исцедити новац од/ кога“)

i (ia) jep oringat e sherros („дати коме опанке раздора/ неслоге“)

*не давати Богу ни тамјана/ тражити динар од кир Јање

*a fi zgârcit/ zgârie brânză²⁷/ a-și mânca de sug unghii („бити шкрт/ јести испод ноката“)

i shkojnë oringat si në urov („стоје му опанци као на граховици“)

*мучити се као ђаво у плиткој води/ бити на Исусовим мукама

*a trece prin toate chinurile iadului („пролазити кроз све муке пакла“)

(është) ra کاریç, ra oringa²⁸ („/јесте/ без капе, без опанака“)

*бити без игде икога/ немати ни кучета ни мачета = */el/ n-are nici casă, nici

masă („нема ни кућу ни сто“)

ia kthen oringa së prapthi („окренути опанке наопачке“)

*извргавати (кога/ шта) руглу

*a-și bate joc de (cineva) („ударити игру на/ кога“)

Када је реч о српским полазним фразеологизмима са лексемом *опанак*, на разматране циљне језике се преносе само путем најразличитијих облика фразеологизације (у питању је апсолутни нулти степен непоклапања на структурном и семантичком нивоу):

²⁷ Ова номинална конструкција носи значење шкртице, а најслободнији превод би био кир-Јања.

²⁸ Упоредиво са: *atij/ i ka marrë era çatinë* („ветар му је узео кров“).

- *док (неко) не типне опанак* (у значењу: „у тренутку/ за час“)
  - **într-o clipă = *në (një) çast/ moment*

- *притегнути опанке* (у значењу: „ићи/ поћи на пут“)
  - **a se aşterne/ porni la drum; a o lua din loc* („спремити се за/ поћи на пут/ запутити се“)
  - **niset për udhë/ rrugë* („крнути на пут“)

- *ком опанци, ком обојци*
  - **ce-o fi o fi/ şi Dumnezeu cu mila* („биће шта ће бити“/ „и Бог са милошћу“)
  - **çfarëdo qoftë ajo mund të jetë* („штагод било то може да буде“)

- *изути опанке* („умрети“)
  - *a da ortul popii („дати попу орг“) ²⁹
  - **kthen sytë (potkonjtë, thundrat, këpucët, këmbët) nga dielli* („окренути очи (потковице/ пете/ ципеле/ ноге/ од сунца“)

- *нема горе него када се опанак попанучи/ кад опанак постане ципела, мисли да је чизма* ³⁰
  - **kur ishte mbi gomar e doje hënën, sot ke hip mbi kalë dhe s`e do as nënën* („када си био на магарцу и љубио си месец, данас си се попео на коња и чак ни мајку не волиш“)
  - **a fi cu futuri în sar* („бити са димовима у глави“)

- *маба дерати опанке*
  - **a ni avea (nici o) căutare* („немати/ никакво/ тражење“)
  - **(është) punë boshe* („/то је/ празан посао“)

- *бацити/ метнути стид под опанак/ ноге* (у значењу: „изгубити част“)
  - **a da cîntea pe ruşine* („дати част за стид“)

²⁹ Орг је у био сребрни новчић, вредности четвртине немачког талира, а постојао је код Румуна обичај да се свештеник плати управо оргом као накнадом за његов излазак на гробље.

³⁰ Упоредиво са: *нема горег него када се тиква покондири.*

*shet nder/ i mban turpi në derë (dikujt)/ ia la turpin (koren) te dera
(„продати част/ остати/ коме/ срам на вратима“)

- узвратити/ коме ита/ у истим опанцима

*după faptă și răsplată („по делу и награда“)

*(ia kthen) me të njëjtën monedhë³¹ („уз/ вратити истом монетом“)

Пословица *ко ти веровао, опанке ти изио* (у значењу: „верује ти слепо, као пас“; Стефановић Карацић 2003: 124) нема свој одговарајући преводни еквивалент на румунском, док је на албанском њен најприближнији еквивалент нулта семантичко-структурна номинална синтагма *kalë karroce* („коњ [за] колица“) којом се означава лаковеран човек.

Опанак у загонеткама

Сагледано са фолклорне (боље речено, етнокултуролошке) тачке, у сва три језика успели смо да пронађемо свега пет загонетки (алб. *gjëza*, рум. *ghicitori*) које се односе на опанке, и то:

а) по две на румунском (Тосилеску 1900: 536) и на српском (Вук 1897: 343, 353):

Am o casă desvălită, Nuiă dudiană. Имам два брата амата, Лонац говеђи,
Întâi o mărtăcesc, Încunjură țara cu ea, оба су ми слепа; заклоп брављи,
*La urma o `nvelesc.*³² *Rămase un crâmpel,* док су слепи, мили су, а месо јуначко.
*Făcut obor de vițel.*³³ а кад прогледе мрзни су.

б) и једну на албанском:

*Tërë ditën ha mish, natën rri me gojën hapur.*³⁴

Како се види из примера, све су композиционо сложене, веома сликовите и богате стилским поређењем у виду игре речи, фигура прикривених особина и алегорија. Наведимо још и то да су обе румунске као и једна српска ритмички организоване, и то понајпре римом. Пошто су опанци

³¹ Упоредиво са: *si i shtroi ashtu e mbuloi.*

³² Превод: „Имам кућу откривену, прво је оградим, потом је разградим“.

³³ Превод: „Млада госпођица, окружи земљу собом, остао један део, начињен тор од телета“.

³⁴ Превод: „Цео дан једе месо, ноћу седи отворених уста“.

обућа углавном изгубљена из употребе или повучена, мада се још спорадично употребљава у појединим крајевима, ове загонетке припадају старијем слоју народног усменог стваралаштва (Латковић 1987: 221).

Семантика фразеологизама

Уколико имамо на уму семантичке нивое, требало би рећи да сви разматрани фразеологизми испољавају негативну конотацију, односно да у сваком језику свака од забележених фразеолошких јединица изражава појединачну особину, а да је у свега неколико случајева могуће говорити да се исто конотативно значење изражава највише у два језика (у три језика нисмо забележили ниједан пример).

У првом реду, фразеологизми са компонентом *опанак* указују на нека од унутрашњих (психичких и емотивних) стања, као што су наредна у српском која су или негативног:

освета: *узвратити (коме/ шта) у истим опанцима*

бес, немир: *исповати (кога) на пасји опанак*

умишљеност, гордост: *нема горе него када се опанак попапуци*

или позитивног карактера:

брзина, хитрост: *док (неко) не типне опанак.*

Исто тако, у сваком од језика се и појединачне карактерне особине изражавају засебним фразеолошким конструкцијама, као што су у албанском и српском, чији концепти указују на:

шкртост/ тврдичлук: *të ha me gjithë opinga* (алб)

снисходљивост/ потчињеност: *iu bë opingë/ këpusë (dikujt)* (алб)

нечију бестидност, односно на недозвољено и/ или недопустиво

понашање: *бацити стид под опанак*

Следећи концепти се изражавају у два језика:

концепт омаловажавања/ вређања нечијег порекла:

не изаћи још из опанака

a-și lăsa opincile la barieră/ a fi din opincă (рум.)

концепт нечије (изненадне) смрти, односно физичког нестанка:

изути опанке

i teri opingat/ këmbët (dikujt) (алб.)

концепт нечије (велике) посвећености:

ka hyrë/ është futur me gjithë opinga (diçkaje) (алб.)

a umbla cu opinci de fier (рум.)

концепт лукавства:

t'i merr/ nxjerr/ heq opingat nga këmbët (алб.)

a pune (cuiva)/ a-i da/ cu opinca în obraz (рум.)

Из забележеног корпуса са лексемом *опанак* учили смо да је једино могуће да се наредни концепти изражавају:

а) у албанском:

концепт описивања нечијег рђавог материјалног стања (сиромаштво, беда и немаштина):

e përllan me gjithë opinga (dikë)

(jam) pa kësulë e pa opinga

është me gjysmë opinga³⁵/ është pa opingë në këmbë

(„/неко/ је са пола опанка“; „/неко/ је без опанка на ногама“)

*a fi foarte sărac/ sărac lipsit = *буму убог/ бос и го

концепт нетрпељивости у форми подсмеха и (отвореног) омаловажавања: *ia kthen opinga së prapthi*

концепт неадекватног односа према раду (нерад, беспослица, односно губљење времена): *rri si dalta e opingës*

б) у румунском:

концепт удаљености (у физичком погледу), односно апсолутне недоступности: *a fi pe unde și-a spart dracul opincile*

концепт јасне мере/ границе: *poră cu opinci nu se crede*

концепт осећаја сигурности и правог сазнања:

dacă nu ai papuci sunt bine si opinci

fiecare singur știe unde-l strânge opinca

концепт (личног) понижења: *a călca pe (cineva) pe opinci*

---

³⁵ Овај фразеологизам је у потпуности подударан са грчким *είναι με μισό τσαρόβυχι*, и то како семантички, тако и структурно

в) у српском:

концепт одмеравања снаге према другоме (односно, реванша) и сразмере:

узвратити/ коме, шта/ у истим опанцима

концепт узалудности неког посла: јаба дерати опанке

Из свега изнетог увиђа се да је реч о веома суптилним дескрипцијама које се тичу или стриктно унутрашњег човековог света, или односа човека према човеку, или су усмерене према човековом спољашњем свету, као што су, на пример, фразеологизми који се тичу материјалног стања и односа према раду, или је реч о онима који приказују различите видове ситуација у којима се човек може наћи, попут обележавања времена, удаљеног простора, интелектуалног сазнања. Како безмало свака фразеолошка конструкција са лексемом *опанак* указује на неки од посебних семантичких (когнитивних) нивоа, могли бисмо рећи да оне представљају право богатство у нијансирању, описивању и приказивању најразличитијих односа и стања у којима се човек може затећи (или се затиче). Додатну тежину пружа и чињеница што у разматраним језицима лексема *опанак* припада категорији такозваних трећеразредних, односно лексема које учествују у грађењу тек релативно малог броја фразеологизама (попут соматизма *лакат* или кулинаризма *шећер*). Иако маргинализована, сасвим се јасно уочава да је она у сваком језику употребљена у малом, али крајње пажљиво одабраном те добро конципираном (смишљеном) броју фразеолошких конструкција које су непоновљиве, односно карактеристичне за сваки балкански језик понаособ.

Закључак

Када је реч о фразеолошким конструкцијама формираним са речју *опанак* у три савремена и несродна балканска језика – албанском, румунском и српском – може се увидети следеће:

а) у фразеолошком погледу су ови језици сасвим идиотипични, пошто се њихове фразеолошке конструкције са саставницом *опанак* појављују као крајње индивидуализоване и особене. Ово вреди и када је реч о пословицама које смо такође уврстили у оквир наших фразеолошких истраживања. Исто тако, иако загонетке нисмо посматрали као део фразеолошке слике у

назначеним језицима, већ пре као етнокултуролошки феномен, и оне показују индивидуализованост и непоновљивост у сваком језику;

б) контрастивно-компаративна анализа је показала да између њих преовлађује апсолутна нулта структурна и семантичка подударност;

в) на основу разматраних концепата увиђа се да су у сваком језику лексеми *опанак* придодати различити (посебни) семантички поднивои унутар фразеологизама који се у циљним језицима не препознају и који се нужно изражавају на најразноврсније фразеолошке и нефразеолошке начине;

г) с тим у вези треба истаћи да преводни еквиваленти албанских фразеологизама на румунском и српском језику исказују релативно висок проценат подударности у структурном и семантичком погледу (42,79%), односно да у оба језика преовлађује исти начин фразеологизације. Када је реч о српским фразеологизмима као полазним, осим у једном случају, у свим осталим су преводни еквиваленти на албанском и румунском такође неподударни, односно реч је о нултој еквиваленцији, што ће рећи да се српски фразеологизми на циљне језике преносе на сасвим различите начине, фразеолошке и нефразеолошке. Румунски полазни фразеологизми се на албански и српски такође преносе путем нулте еквиваленције, при чему се између њихових преводних еквивалената уочавају подударности у виду истог начина фразеологизације;

г) свега четири концепта (омаловажавање, смрт, посвећеност, лукавство) се изражавају у два језика – албанском и румунском, док су сви остали концепти везани за сваки језик понаособ, односно свака фразеолошка конструкција носи посебан семантички (когнитивни) концепт. Сваки од указаног концепта односи се на незнатни део једног свеобухватнијег менталног (апстрактног и конкретног) и психичког схватања те поимања човековог унутрашњег и спољашњег света као и непосредног односа човека према човеку код Румуна, Албанаца и Срба.

Ослањајући се на све изнето, закључујемо да је немогуће говорити о међујезичкој и међусемантичкој подударности између албанског, румунског и српског језика када је реч о фразеологизмима са лексемом *опанак*.

ЛИТЕРАТУРА

- Buschan, Georg. 1926. *Illustrierte Völkerkunde in zwei Bänden*. Stuttgart: Strecker & Schröder Verlag.
- Ердељановић, Јован. 1922. Нидерлево дело о старим Словенима. *Гласник Етнографског друштва*, свеска 7–8 (1922), 218–239.
- Gall, Günter; Wente-Lukas, Renate. 1981. *Deutsches Ledermuseum. Deutsches Schuhmuseum – Offenbach*. Braunschweig: Westermann.
- Grumeza, Ion. 2009. *Dacia: Land of Transylvania, Cornerstone of Ancient Eastern Europe*. New York-Toronto: Hamilton Books.
- Драгићевић, Рајна. (2013). „Концеп Бога у српским народним пословицама“. У: *Теолингвистичка проучавања словенских језика* (ур. Грковић-Мејдор, Ј. и Кончаревић, К.). Одељење језика и књижевности. Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија. Књига 5. Београд: САНУ, 71–85.
- Halimi-Statovci, Drita. 2009. *Veshjet shqiptare të Kosovës*. Prishtinë: Instituti Albanologjik.
- Holland, Henry. (1815). *Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia etc. During the years 1812–1813*. London: Longman.
- Kanon Leke Dukadžinija*. 2011. (s albanskog preveo Agron M. Camaj). Podgorica: CID.
- Knaurs Konversationslexicon A–Z*. 1932. Berlin: Verlag von Th. Knaur Nachf.
- Kövecses, Zoltán; Szabó, Péter. 1996. Idioms: A View from Cognitive Semantics. *Applied Linguistics*, No. 17 (1996), 326–355.
- Lakoff, George. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago/ London: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George. 1993. “The contemporary theory of metaphor”. У: *Metaphor and thought* (edited by A. Ortony). 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 202–251.
- Langlotz, Andreas. 2006. *Idiomatic Creativity*. Amsterdam: John Benjamins.
- Латковић, Видо. 1987. *Народна књижевност I*. Београд: Научна књига.
- Марковић-Благојевић, Загорка. 1953. О опанцима на Косову и Метохији. *Гласник Етнографског музеја у Београду*. Књига XVI (1953). Београд: Етнографски музеј, 176–186.
- Miklosich, Franz Dr. 1870. *Die slawische Elemente im Albanischen*. Wien: Keiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei.

- Милојевић, Боривоје Ж. 1913. Рађевина и Јадар, антропогеографска испитивања. *Српски историјски зборник*, књ. 20. Насеља српских земаља IX. Београд: Српска краљевска академија, 634–936.
- Мршевић-Радовић, Драгана. (1987). *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Едиција Монографије. Књига LX. Београд: Филолошки факултет.
- Müntzel, Hans. (1925). *Vom Lendenschurz Zur Modetracht. Aus Der Geschichte Des Kostums*. 1e Auflage. Berlin: Widder.
- Παπαντωνίου, Ιωάννα. 2000. *Η Ελληνική ενδυμασία. Από την αρχαιότητα ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος.
- Пејовић, Анђелка. (2014). Паремije као део етнолингвистичког наслеђа. *Гласник Етнографског института САНУ*, 62/ 2 (2014), 201–214.
- Пипер, Предраг. 1998. *Увод у славистику I*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Pouqueville, François. 1826. *Voyage dans la Grèce*. Tome troixième. Deuxième Edition. Paris: Imprimerie de Firmin Didot.
- Quincke, Wolfgang. (1908). *Handbuch der Kostümkunde*. Leipzig: Weber.
- Racinet, Auguste. (1888). *Le costume historique. Cinq cents planches, trois cents en couleurs, or et argent, deux cents en camaieu*. Paris: Librairie de Firmin-Didot.
- Reddy, Michael J. 1979. "The conduit metaphor: a case of frame conflict in our language about language". У: *Metaphor and Thought* (ed. Ortony, A.). Cambridge: Cambridge University Press, 284–310.
- Стефановић Карацић, Вук. 1897. *Српске народне приповијетке, загометке и пословице. Књига прва: Приповијетке и загометке*. Београд: Штампарија Краљевине Србије.
- Shkurtaj, Djovalin. 2006. *Ligjërimet arbëreshe. "Gjuha e bukës" dhe "gjuha e zembrës"*. (*Shqyrtime dialektologjike dhe sociolinguistike në ngulimet arbëreshe të Italisë*). Tiranë: Juvlin.
- Тешић, Ђорђе. 1964. Занатство, рударство и индустрија. *Гласник Етнографског музеја у Београду*. Књига 27 (1964). Београд: Етнографски музеј, 127–158.
- Tocilescu, Gr. G. 1900. *Materialuri folkloristice culese și publicate sub auspiciile Ministerului Cultural și Învățămîntului public*. Vol. I. București: Tipografia „Corpului didactic“ C. Ispasescu & G. Bratanescu.
- Томић, Персида. 1978. Допунско привређивање. *Гласник Етнографског музеја у Београду*. Књига 42 (1978). Београд: Етнографски музеј, 173–186.

- Тривић, Анета. (2015). Лексичко-семантичка анализа соматизама у фразеологији савременог шпанског и српског језика: контрастивни приступ. Докторска дисертација. (<http://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/3835/Disertacija.pdf?sequence=1>)
- Weiss, Hermann. 1872. *Das Kostüm vom 16ten Jahrhundert bis auf die Gegenwart*. Stuttgart: Ebner & Seubert Verlag.
- Weiss, Hermann. 1883. *Kostümkunde – Geschichte der Tracht und des Geräthes im Mittelalter vom 4. bis zum 14. Jahrhundert*. Stuttgart: Ebner & Seubert Verlag.
- Zelenin, Dmitrij. 1927. *Russische (Ostslawische) Volkskunde. Grundriss der slawischen Philologie und Kulturgeschichte* (Hrsg. von Reinhold Trautmann und Max Vasmer). Berlin-Leipzig: Walter de Gruyter.
- <http://www.luceafarul.net/aspecte-de-etnografie-si-folclor-ale-comunitatii-hutule-1> (< 29. 07. 2017)
- <http://www.rasfoiesc.com/educatie/literatura/Etnografie32.php> (< 31. 07. 2017)
- <http://etno-institut.co.rs/cir/pojmovnik/o/opanak.php> (< 02. 08. 2017)

Извори:

а) једнојезични речници:

- Croitoru-Bobârniche, Nina. 1996. *Dicționar de argou al limbii române*. Slobozia: Editura Arnina.
- Fjalor i Gjuhës së Sotme Letrare Shqipe (A–N, M–ZH)*. 1981. Prishtinë: Rilindja.
- Fjalor i Gjuhës së Sotme Letrare Shqipe (A–N, M–ZH)*. 2016. Prishtinë: Rilindja. (допуњено и проширено издање).
- Gjevori, Mehmet. 1988. *Frazeologjizma të gjuhës shqipe (me shpjegime)*. Prishtinë: Rilindja.
- Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Оташевић, Ђорђе. 2012. *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј.
- Речник српскохрватског књижевног језика (1–6)*. 1995. Нови Сад: Матица Српска.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (том 1–19). Београд: Институт за српски језик САНУ.

Стефановић Караџић, Вук. 1849. *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи*. У Бечу: У штампарији Јерменскога манастира. Дигитализовано издање на:

<https://archive.org/details/srpskenarodnepos00kara> (< 05. 09. 2017).

Thomai, Jani. 2010. *Fjalor frazeologjik i gjuhës shqipe*. Tiranë: Akademia e shkencave e Shqipërisë – EDFA.

<https://dexonline.ro/>

http://www.zemrashqiptare.net/news/id_18464/Bajram-Qerimi:-Fjalor-frazeologjik-idiomatik-dhe-sinonimik-antonimik-i-gjuh%C3%ABs-shqipe-S.html

б) двојезични речници:

Fjalor shqip–serbokroatisht – Albansko–srpskohrvatski rečnik. 1981. Prishtinë/Priština: Instituti albanologjik i Prishtinës – Albanološki institut u Prištini.

Fjalor serbokroatisht–shqip – Srpskohrvatsko–albanski rečnik. (1986). Prishtinë/Priština: Instituti albanologjik i Prishtinës – Albanološki institut u Prištini.

Tomici, Mile. 1986. *Dicționar român–macedonean/ Романско–македонски речник*. București/ Скопје: Editură Științifică și enciclopedică/ Македонска книга.

Tomici, Mile. 1986. *Dicționar macedonean–român/ Македонско–романски речник*. București/ Скопје: Editură Științifică și enciclopedică/ Македонска книга.

Topçiu, Renata – Melonashi, Ana – Topçiu, Luan. 2003. *Dicționar albanez–român/ Fjalor shqip–rumanisht*. București: Polirom.

Трајковић, Тања. 2017. *Албанско–српски фразеолошки речник* (рукопис у припреми за штампу).

Predrag J. Mutavdžić, Tanja J. Trajković, Anastassios Kampouris

ON ONE SPECIFIC LEXEME IN IDIOMATIC EXPRESSIONS IN ALBANIAN,
ROMANIAN AND SERBIAN

Summary

The present paper deals with a comparative and contrastive analysis of a certain number of idiomatic expressions in three contemporary Balkan and unrelated languages Albanian, Romanian and Serbian containing one specific lexeme related to a traditional form of footwear – *opanak*, *opinca*, *opinga* – collected from different dictionary sources. According to the rich cultural material of these Balkan nations, this typical peasant shoe is still a representative part of their various national costumes, being at the same time one of the most recognizable elements of their cultural traditions.

Bearing in mind that only this kind of footwear has been known to these peoples for centuries and that it has not been changed in its shape or style a lot, we have tried to find out whether and to what extent these lexemes form phraseological constructions as their key constituents in the aforementioned languages. Each idiom is presented, then it is given its literal meaning and finally its translational equivalents in other languages.

Based on the performed analysis of all recorded idiomatic expressions (61) and upon comparison between the Albanian and Romanian and pertinent Serbian ones, only in Albanian idiomatic expressions created from this lexeme have been found to be dominant. On the other hand, an absolute high percentage (100%) of disconcordance has been recorded between the three phraseological images which draws attention to the fact that each language in question does express its independent, dissimilar and idiosyncratic idiomatic characteristics. In other words, no semantic and structural equivalences have been recorded between the three Balkan languages as the zero degree of concordance is predominant. Each and every idiom belongs to a special semantic and cognitive level in communicative and stylistic perspective thus reflecting just a small part of a greater mental and psychological comprehension of human inner and outer worlds as well as of his social behaviour.

Key words: opanak, grades of equivalences, translation, Albanian, Romanian, Serbian.

